

I. Теоретичні аспекти формування базової юридичної категорії агроекологічного розвитку

Наталія Малишева

докторка юридичних наук, професорка,
академичка НАПрН України, заслужена юристка України,
головна наукова співробітниця відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6630-227X>
nataliia_malysheva@ukr.net

УДК 340.13+349.6

БАГАТОВИМІРНІ ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ: ВИПРОБУВАННЯ ТА СТИМУЛ ДЛЯ ДОВКІЛЛЕВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджується феномен багатовимірних викликів і загроз як детермінант сучасної довкіллевої правотворчості в Україні в умовах воєнного стану, кліматичних змін, технологічних трансформацій та євроінтеграційного поступу. Авторка пропонує новий погляд на співвідношення понять “виклик” і “загроза”, обґрунтовуючи необхідність їхнього розмежування в юридичному дискурсі та підкреслюючи роль трансформації загрози у виклик як механізму правової реакції. Увага акцентується на тому, що загроза є потенційно деструктивною, натомість виклик є стимулом для системної адаптації та трансформації правової політики.

У центрі аналізу перебувають дві ключові групи чинників, що формують довкіллеву правотворчість: екзистенційні загрози (збройна агресія, кліматичні зміни, техногенні катастрофи) та виклики поступального розвитку (євроінтеграція, цифровізація, концепція енергетичного переходу, принцип міжпоколінної справедливості). Стаття обґрунтовує необхідність міждисциплінарного підходу до формування правової відповіді, поєднуючи правові, екологічні, соціальні, технологічні та інституційні виміри.

Особливу увагу приділено феномену надзвичайної правотворчості, що формується в умовах війни. Досліджено новітні законодавчі акти, інституційні рішення та методики оцінювання шкоди, заподіяної довкіллю збройною агресією. Аналізуються ризики нормативної девальвації екологічних прав, зменшення громадської участі, прозорості рішень та законодавчі спрощення, що можуть загрожувати збалансованості правової системи.

Паралельно розглянуто процеси євроінтеграції як стратегічний зовнішній вектор правотворчої трансформації. Підкреслюється, що адаптація українського законодавства до права ЄС за розділом 27 “Довкілля, зміна клімату та цивільний захист” є важливою, але не єдиною домінантою правової політики: надзвичайні обставини потребують додаткової реактивної компоненти.

У висновках обґрунтовано, що багатовимірна природа сучасних викликів потребує інтегративного підходу до правотворення, який передбачає стратегічне планування, нормативну гнучкість, дотримання принципів сталого розвитку та здатність реагувати на кризові виклики. Україна, попри складні умови, має потенціал стати взірцем вироблення інноваційної моделі довкіллевого права, затребуваної і в європейському, і в глобальному вимірі.

Ключові слова: довкіллева правотворчість; виклики і загрози; надзвичайна правотворчість; воєнний стан; кліматичні зміни; євроінтеграція; сталий розвиток; правова адаптація.

Вітчизняна довкіллева правотворчість на сучасному етапі державотворення переживає складні часи. Усвідомлення цього справедливо пов'язується з викликами і загрозами, які постали не лише перед правовою сферою, а й перед усіма сферами розвитку нашого суспільства та держави¹, і які потребують реагування права². Термінологічна конструкція “виклики і загрози”, подекуди доповнювана “екзистенційністю”³ останніх, міцно увійшла в буденний дискурс України останнього десятиліття. При цьому відсутній глибокий аналіз сутності кожного зі складників конструкції, їх співвідношення, взаємодоповнення та інтегрованого впливу на правотворчість практично в усіх сферах суспільних відносин, включно з довкіллевими, адже кризові явища в охороні довкілля та використанні природних ресурсів уже не перший рік активно обговорюються в науковій літературі різного профілю⁴. Термінологічна чіткість у цьому питанні безпосередньо впливає на встановлення концептуальних рамок сучасного правотворчого процесу. Ці рамки мають базуватись на доктринальному осмисленні розвитку довкіллевої правотворчості в умовах нової реальності: воєнний стан, кліматичні зміни, техногенні ризики, зростаюча деградація природних ресурсів, потреби євроінтеграційного процесу та ін.

Тож метою цієї статті є трансформація змісту правотворення у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки, визначення динаміки та цільової спрямованості цього процесу через аналіз чинника сучасних викликів і загроз.

Методологія дослідження базується на комплексному міждисциплінарному підході, що охоплює не лише правовий, а й екологічний, економічний, політичний, морально-етичний зрізи відповідної проблематики.

Поняття “*виклик*” і “*загроза*”, хоча й близькі у буденному дискурсі, мають відмінну правову природу та стратегічну насиченість. У нормативно-право-

¹ Т Воропасва, ‘Найбільші виклики, загрози та небезпеки для сучасного українства’ [2020] 27 Українознавчий альманах 50–58; В Кравченко, ‘Виклики і загрози Україні, її економіці та фінансам у першій третині XXI століття’ [2016] 10 Ефективна економіка <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_3> (дата звернення 27.08.2025); Національна безпека: загрози та виклики: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 квітня – 12 травня 2024 року (Liha-Pres 2024) 256.

² М Козюбра, ‘Виклики, які постають перед Україною на шляху її вступу до Європейського Союзу: конституційно-правові аспекти’, Політико-правові наслідки вступу України до Європейського Союзу та НАТО (Krzysztof Eckhardt, Petro Stetsyuk ed, Bonus Liber 2024) 15–38; Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей міжнародної науково-практичної онлайн / офлайн-конференції (Київ, 16 вересня 2022 р.) (ФОРМ Ямчинський О. В. 2022) 299; Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз: матеріали круглого столу, присвяч. 100-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф. Вовка Ю. О. (Право 2023) 470.

³ Maksym Hrushchenko, ‘Екзистенційні виклики перед Україною. Демографія’ (Deep State Ukraine 23 вер 2023) <<https://deepstateua.com/iekzistientsialni-vikliki-ukrayini-chastina-i-diemoghrafiia>> (дата звернення 27.08.2025); П Слотюк, ‘Екзистенційні виклики для України у війні з РФ’ [2023] 26(6) Науково-теоретичний альманах Грані 109–121; Н Малишева, Ю Шемшученко, ‘Правове забезпечення екологічної безпеки України в контексті нових екзистенціальних викликів’, Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції: збірник матеріалів і тез міжнародної конференції з нагоди Дня Конституції України (Київ, 28 червня 2023 р.) (ВАІТЕ 2023) 125–133.

⁴ Є Мулярчук, А Баумейстер, Л Караченцева, О Кисельова, В Жулай, Криза довкілля: етичні та екзистенційні виклики (Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України 2024) 313.

вих актах України ми не знаходимо визначень відповідних понять та їх розмежування між собою. Водночас певне ставлення законодавця до їх порівняльної значущості можна простежити хоча б за нормативною вживаністю цих понять. До прикладу, красномовним є те, що в Стратегії національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”⁵ термін “виклики” вживається лише тричі, тоді як до “загроз” привертається увага 22 рази.

У доктринальних джерелах пропонується розрізняти виклики і загрози за ступенем усвідомлення ризику, необхідності та терміновості реагування на них. Науковці визначають виклик як ситуацію, яка зумовлює потенційну необхідність адаптації чи трансформації норм і механізмів, але не є безпосередньо деструктивною, на відміну від загрози, яка “інтенціонально” спрямована на знищення певних правових благ⁶.

Загрозами в довкілєвій сфері завжди є негативні, деструктивні, руйнівні чинники, що несуть реальну або потенційну шкоду довкіллю. Так, *війна та пов’язані з нею воєнні дії*, безумовно, є безпрецедентним джерелом загрози руйнувань природного середовища України, що має *екосистемний* (знищення і пошкодження природних об’єктів особливої правової охорони, насамперед природно-заповідного фонду, водно-болотних угідь, зникнення рідкісних видів тваринного та рослинного світу, знищення лісів у результаті лісових пожеж, неконтрольованих вирубок; втрата екосистемних послуг; зменшення біорізноманіття), *інфраструктурний* (знищення або мінування очисних споруд, водоканалів, каналізаційних систем, полігонів, гідротехнічних об’єктів тощо); токсикологічний (масштабне забруднення довкілля боєприпасами, нафтохімікатами, важкими металами, відходами руйнації та воєнних дій; деградація ґрунтів на десятиліття вперед унаслідок забруднення та мінування земель). Усе це не може залишати інертним право, кидає йому виклики, стимулюючи процеси правової трансформації.

Іншою ключовою загрозою для довкілля України, що, як і війна, має екзистенційний характер, тобто є важливою для виживання людства, є *зміна клімату*, яка серед іншого призводить до зміщення природних кліматичних зон, зміни гідрологічного режиму (зменшення водності річок, виснаження підземних вод, посуха в південних регіонах, що межує з опустелюванням), зміни температур, появи нетипових для кліматичних зон нашої країни видів рослин і тварин, у т. ч. шкідників, тощо. І ця загроза, безумовно, потре-

⁵ Стратегія національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392.2020 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>> (дата звернення 27.08.2025).

⁶ Див. наприклад: Л Калашнікова, ‘Співвідношення понять “невизначеність”, “ризик”, “виклик”, “загроза”, “небезпека” у контексті соціології безпеки життєдіяльності’ [2017] 20(5) Науково-теоретичний альманах Грані 16–23; Г Ситник, *Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник* (НАДУ 2012) 101–108; Г Ситник, М Орел, *Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник* (Г Ситника ред, Міжрегіональна Академія управління персоналом 2021) 101–115 та ін.

бує правової відповіді земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про території та об'єкти особливої охорони та ін.

Загрозу Україні становлять також *демографічні і соціальні наслідки техногенних екологічних катастроф*, що стають дедалі частішими, особливо під впливом масштабних бойових дій. Головною загрозою демографічного характеру, зокрема, є зростаюча екологічна міграція населення (така, наприклад, спостерігалась після підриву греблі Каховської ГЕС, низки техногенних аварій на сході України тощо).

Важливо усвідомлювати, що самі по собі *загрози* – це лише *потенційні можливості настання негативних наслідків* для особи, суспільства чи держави. Вони існують на рівні аналітичного попередження, але ще не є юридично значущими подіями. *Загроза* – це передусім соціальна, екологічна або політична категорія, яка ще має бути доктринально осмислена й інтерпретована в правовому контексті.

Майже завжди *загрозу доквітлю* можна й навіть потрібно *трансформувати у виклики для правотворчої сфери*. Трансформація загрози у виклик означає перенесення цієї абстрактної потенційності у сферу правової політики, де вона починає сприйматись як проблема, що потребує рішень: інституційних, нормотворчих, організаційних, матеріально-технічних, фінансових. Тільки після такої трансформації загроза набуває нормативного значення – вона стає мотивом для правотворчих ініціатив та їхньої реалізації.

До прикладу: загроза зміни клімату як науковий факт стає самостійною підставою для прийняття законів лише після того, як держава та суспільство усвідомлюють цю загрозу як виклик для економіки, екології, безпеки, здоров'я населення; тоді вона набуває статусу *детермінанти правової політики*, зокрема у формі “зеленої” трансформації законодавства, впровадження концепції низьковуглецевого зростання та ін. Саме виклик, вважаю, може розглядатись як політична і правова категорія, що, як усвідомлена й сформульована, потребує: а) формулювання цілей правового реагування; б) аналізу наявних і необхідних інструментів; в) балансу між швидкістю реагування й легітимністю дій. Отже, юридично значущою подією, що запускає механізм концептуальної оцінки та стратегічного планування доквітлюєвої правотворчості, є рефлексія загрози у вигляді виклику перед правовою системою, що передбачає: усвідомлення масштабу ймовірної шкоди від виявленої загрози, наявність політичної волі реагувати на неї, достатність механізмів і ресурсів для правового втручання, або можливість їхнього перерозподілу з інших, менш загрозливих ділянок. Результатами реагування на ці виклики має стати корегування / уточнення / доповнення напрямів доквітлюєвої правової політики, а отже – і правотворчі дії.

Ще один аспект, який видається методологічно важливим у контексті нашого дослідження, пов'язаний з тим, що не всі виклики, які сьогодні постають перед доквітлюєвою правотворчістю, породжуються екзистенційними загрозами.

Вони часто генеруються факторами, що стимулюють адаптаційні відповіді законодавства на ті умови, які раніше були малозначущими для відповідної сфери і які можна було не брати до уваги в процесі правотворчості, але які вийшли на перший план у нових реаліях. Значна частина таких викликів є результатом не деструктивних, а позитивних чинників, що виникають як наслідок поступального розвитку цивілізації, технічного прогресу або зміни системних орієнтирів.

Це насамперед процес *євроінтеграції України* й пов'язана з цим необхідність узгодження довкіллевого законодавства України з відповідним правом ЄС. Це й чинник *цифровізації управління* довкіллевою сферою та використання можливостей штучного інтелекту. Це також впровадження концепції *енергетичного переходу*, що передбачає поступову відмову від викопного палива й розвиток відновлюваних джерел енергії. Позитивним викликом для розвитку довкіллевого законодавства є й *урахування в правотворчих рішеннях прав майбутніх поколінь* (назвемо це принципом “міжпоколінної справедливості”), що концептуально впливає з ідеї забезпечення сталого розвитку, та деякі інші. Відповіді на такі виклики зазвичай пов'язані з пошуком нових рішень, інновацій, відгалужень у межах існуючої парадигми, можливим створенням нових інституцій чи трансформації існуючих.

Дещо осторонь запропонованої класифікації викликів перед довкіллевою правотворчістю, що, з одного боку, походять від зловбодених загроз, а з іншого – від чинників забезпечення сталого розвитку, можна розглядати глобалізацію. Глобалізація як джерело викликів сама по собі не є загрозою. Однак вона відкриває нові горизонти взаємозалежностей, змінює структуру міжнародної торгівлі, породжує транснаціональні екологічні ефекти (наприклад “вуглецевий слід імпорту”). У міру того, як Україна стає частиною глобальних ланцюгів постачання, експортує продукцію, вироблену з використанням природних ресурсів, вона несе відповідальність за сталий характер такого виробництва, відповідність міжнародним стандартам, наприклад, поводження з отрутохімікатами, пестицидами в сільському та лісовому господарстві, поводження з відходами, передбачає введення інститутів екологічної сертифікації продукції, імплементацію принципу *extended producer responsibility* (розширеної відповідальності виробника) та ін.

Глобалізацію, отже, загалом не варто сприймати як загрозу. Водночас за відсутності адекватної відповіді вона може створити серйозні ризики. Екстраполюючись на довкіллеву сферу, глобалізація потребує проактивної правової політики, що дала б змогу Україні вийти на належний рівень участі в глобальних процесах.

Тож з наведеного аналізу можна зробити перший проміжний висновок, що *кожна загроза є викликом*, який має стимулювати розвиток правової політики та законодавства; водночас *не кожен виклик генерується загрозою*.

Виклики і загрози, які сьогодні постали перед довкіллевою правотворчістю в Україні, як бачимо, є множинними й мають багатовимірний характер. У довкіллевій правотворчості багатовимірність проявляється як взаємодія багатьох чинників, що іноді має непередбачувані наслідки. Щоб адекватно на це реагувати, необхідно застосовувати комплексний міжгалузевий підхід. Концепт “багатовимірних загроз” активно розробляється у сучасній доктрині міжнародного довкіллевого права. Зокрема, Ніко Шрайвер у своїй праці “Суверенітет над природними ресурсами: баланс прав та обов’язків”⁷ акцентує увагу на тому, що сучасні екологічні загрози не є одновимірними, вони охоплюють соціальні, політичні, правові, гуманітарні та технологічні аспекти, потребуючи міжгалузевого та крос-інституційного підходу.

Багатовимірність викликів і загроз для довкілля України потребує й багатовимірної правової відповіді на них. Найважливішим завданням при цьому є оптимальне поєднання всіх “течій”, що походять від різнопланових викликів, забезпечивши єдність і узгодженість правового регулювання. Екстраполюємо цю тезу на особливості сучасних правотворчих дій, інспірованих двома основними викликами перед довкіллевою правотворчістю: екологічними аспектами воєнних дій і розвитком євроінтеграційних процесів України. Саме ці два напрями є сьогодні найбільш нагальними і терміновими, перший – виходячи з внутрішніх потреб держави, а другий – як основний зовнішній стимул модифікації законодавства.

Слід при цьому мати на увазі, що впродовж понад 30 років правотворчії у довкіллевій сфері відбувались послідовно, керуючись цільовою настановою руху до сталого розвитку, концепція якого передбачає врівноважений / збалансований підхід до врахування економічних, екологічних та соціальних інтересів суспільного розвитку⁸. Цей рух в Україні вперше був зафіксований у преамбулі прийнятого в 1991 р. рамкового Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”⁹, а згодом відтворений і розвинутий у кількох сотнях нормативно-правових актів України, включно з актами довкіллевого спрямування. Дуже важливо усвідомлювати, що, незважаючи на екзистенційні загрози, які сьогодні постали перед нашою державою, традиційний рух у напрямі забезпечення сталого розвитку залишається магістральним у довкіллевій правотворчості України. Цю тенденцію логічно доповнюють євроінтеграційні процеси, які, хоча й з різною динамікою, послідовно розвиваються в Україні: від підписання Угоди про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовари-

⁷ N Schrijver, *Sovereignty Over Natural Resources, Balancing Rights and Duties* (Cambridge University Press 1997) 453.

⁸ Н Малышева, Н Ерофеев, В Петрина, *Эколого-правовые вопросы научно-технического прогресса* (Наук. думка 1993).

⁹ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. № 1264-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

ствами, 1994 р. – через Угоду про асоціацію Україна – ЄС¹⁰, 2014 р. – до подання заявки на вступ, вересень 2022 р., та офіційного початку переговорного процесу про членство, 25 червня 2024 р.¹¹ На всіх етапах узгодження довкілльового законодавства України з правом ЄС було одним із наріжних каменів євроінтеграції. Якщо проаналізувати акти законодавства, які приймаються в Україні у відповідній сфері в останні роки, стане зрозумілим, що вага т. зв. євроінтеграційних актів становить тут переважну більшість. І це є цілком виправданим, зважаючи на масштабність і складність кроссекторальної адаптації законодавства за розділом 27 “Довкілля, зміна клімату та цивільний захист” переговорного процесу Україна – ЄС. Цей розділ містить понад 200 основних правових актів, що охоплюють як міжгалузеве, так і галузеве законодавство (якість повітря, управління відходами, управління водними ресурсами, охорона природи, контроль промислового забруднення та управління ризиками, хімічні речовини, шум, цивільний захист та зміна клімату). До того ж, як зазначає Єврокомісія у своєму Висновку щодо Заявки України на членство в Європейському Союзі, “Україна перебуває на ранній стадії підготовки у сфері довкілля та зміни клімату <...> Прогалини в рівні узгодженості законодавства збільшилися з розширенням і поглибленням законодавства ЄС у цих сферах після ухвалення Європейського зеленого курсу”¹².

Однак чи є євроінтеграційні акти в регулюванні довкілльових суспільних відносин єдино важливими, особливо для внутрішнього правопорядку сучасної України? На жаль, це не завжди так, оскільки головний мотиваційний постулат прийняття законів, які визначені для України як умова вступу до ЄС, – це узгодженість нашої правової системи з європейським правом (“говорити однією мовою”).

Водночас другий з аналізованих нами викликів – екологічна загроза воєнних дій – є екзистенційним для виживання України. За оцінками міжнародних організацій екологічного профілю системи ООН, насамперед UNEP (Програми ООН з питань довкілля), війна в Україні є наймасштабнішою катастрофою для природи Європи з часів Другої світової війни, яка потребує багаторівневої реакції, включно з правовою, фінансовою та моніторинговою¹³. Цей виклик вимагає запровадження нових правотворчих підходів,

¹⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text> (дата звернення 27.08.2025).

¹¹ Україна офіційно розпочала перемовини про вступ з ЄС (Урядовий портал 25.06.2024) <<https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ofitsiino-rozpochala-peremoviny-pro-vstup-z-ies>> (дата звернення 27.08.2025).

¹² Analytical Report, following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union Brussels, 1.2.2023 SWD(2023) 30 final. 66 pages. P. 50–54 <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf> (accessed 27.08.2025).

¹³ The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine. A Preliminary Review (United Nations Environment Programme) <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/40746/environmental_impact_Ukraine_conflict.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (accessed 27.08.2025).

насамперед дій швидкого реагування, тобто реакції правової системи на кризові / екстремальні умови, з якими європейське право ще не стикалось. Тому до цього правотворчого напрямку право ЄС залишається інертним.

У теоретико-правовій літературі останніх років цей напрям отримав назву “надзвичайної правотворчості”¹⁴. Паралельно у вітчизняній і зарубіжній правовій доктрині у зв’язку з воєнним, надзвичайним станом, стихійними лихами, масовими епідеміями тощо використовуються також суміжні термінологічні конструкції, зокрема “правотворчість у надзвичайних умовах”¹⁵. Класичною західною доктриною, дотичною до аналізованого напрямку, є доктрина “надзвичайних правотворчих повноважень” (“emergency powers doctrine”), яка обґрунтовує право в кризових ситуаціях творити право поза межами усталених правотворчих процедур¹⁶. Відомі представники цього напрямку дослідження Карл Шмітт і Орен Гросс з різних позицій досліджують легітимацію створення норм “права поза правом” (“law beyond law”), що не завжди є юридично формалізованим у звичних процедурах. Водночас підкреслюється правова природа такого правотворення (що відмежовує його від позаправового реагування на надзвичайні події), його тимчасовість, підвищену ризикованість і адаптивність відповідних дій¹⁷.

Чи адекватно реагує правотворчість у довкіллевій сфері України на екологічні загрози, пов’язані з війною? Відповімо стримано: певним чином, так. Починаючи з 2022 р., у відповідь на заподіяння масштабної шкоди довкіллю внаслідок повномасштабного російського вторгнення, в Україні сформувалась власна модель надзвичайної довкіллевої правотворчості. Насамперед стали зрозумілими законодавчі прогалини в частині механізму фіксації, документування, оцінювання екологічної шкоди, заподіяної воєнними діями. Тому вже в березні 2022 р. на урядовому рівні приймається Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації¹⁸. Із 18 визначених Порядком напрямів, за якими мали бути розроблені методики обчислення шкоди та збитків, завданих Україні збройною агресією, 6 безпосередньо стосувались природних ресурсів і стану довкілля (підпункти 9–14 пункту 2 Порядку). На підставі цього акта Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України були швидко

¹⁴ Н Пархоменко, ‘Сучасна теоретико-правова парадигма надзвичайної правотворчості’ [2022] 3(47) Публічне право 88–94; С Гайду, ‘Надзвичайна правотворчість при здійсненні політичної функції держави в умовах воєнного стану’ [2023] 34(73)3 Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки 1–6.

¹⁵ С Кузнichenko, ‘Теоретичні та історичні засади формування надзвичайного законодавства в Україні’ [2010] 4 Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 68–76.

¹⁶ A Guide to Emergency Powers and Their Use (December 5, 2018) <<https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/guide-emergency-powers-and-their-use>> (accessed 27.08.2025).

¹⁷ C Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (Trans. George Schwab, MIT Press 1985) 68; O Gross, ‘Chaos and Rules: Should Responses to Violent Crises Always Be Constitutional?’ [2003] 112 Yale Law Journal 1011–1134.

¹⁸ Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10>> (дата звернення 27.08.2025).

оновлені методики оцінки шкоди та збитків, завданих різним елементам довкілля, а саме: землі, ґрунтам, атмосферному повітрю, водним ресурсам, внутрішнім морським водам України в Азовському та Чорному морях, надрам, лісовому фонду, природно-заповідному фонду. Звісно, ці методики не були на стовідсотково досконалыми й такими, що можуть слугувати надійною базою для стягнення репарацій міжнародними судовими інстанціями, особливо враховуючи, що ними не повною мірою охоплювались всі види шкоди довкіллю (зокрема, втрачені екосистемні послуги); не завжди реальний стан постраждалих від воєнних дій природних компонентів може порівнюватись з довоєнним; системний моніторинг і фіксація шкоди ускладнені, особливо в бойових умовах і на окупованих територіях; відчувається нестача фахівців, спостережних пунктів та лабораторного устаткування¹⁹. Водночас важливо, що у нинішніх складних умовах правова система України демонструє здатність до швидкої адаптації: у сфері фіксації, документування, оцінки екологічної шкоди посилюється міжнародне співробітництво, залучаються зарубіжні експерти, почали використовуватись деякі методики, що визнаються в світі, активно вивчається зарубіжний досвід²⁰. У зв'язку з цим важливим вже в перший рік активної фази війни стало Звернення Верховної Ради України 20.09.2022 до ГА ООН, Програми ООН з питань довкілля, низки європейських структур, парламентів і урядів зарубіжних країн щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України²¹. І така місія була створена. Проекти стратегічних і методичних документів відновлення України певною мірою містять заходи екологічного спрямування, що серед іншого передбачають створення окремої системи екологічного аудиту постраждалих територій.

Можна навести чимало інших прикладів нормотворчих та інституційних дій “швидкого реагування” у вирішенні нагальних довкіллевих питань, що виникли в результаті збройної агресії. Водночас важливо усвідомлювати, що *в роки війни надзвичайна правотворчість, що містить довкіллевий елемент, не завжди є екологічно орієнтованою*. Збройна агресія створила небезпеку державній незалежності України та її територіальній цілісності. Виходячи з

¹⁹ М Романенко, Д Крисінська, І Тимченко, ‘Аналітичне дослідження методик розрахунку збитків довкіллю від воєнних дій’ [2024] 3(54) Екологічні науки: Науково-практичний журнал 127–138.

²⁰ Міжнародні партнери допомагатимуть Україні оцінювати шкоду довкіллю, якої завдає рф (20.03.2024) <<https://ecologiya.com.ua/news/695485-mizhnarodni-partnery-dopomahatymut-ukrayini-otsinyuvaty-shkodu-dovkillyu-yaku-nanosyt>> (дата звернення 27.08.2025).

²¹ Про Звернення Верховної Ради України до Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй, Програми Організації Об’єднаних Націй з навколишнього середовища, Європейського Парламенту, Європейської Комісії, парламентів та урядів держав – членів Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України: Постанова Верховної Ради України від 20 вересня 2022 р. № 2594-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2594-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

цього, згідно зі ст. 1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”²² допускається тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Як справедливо зазначає Н. Пархоменко, в умовах воєнного стану інтереси окремої особистості або певних соціальних груп, у т. ч. цінність життя окремої людини як цінності права, поступилися першістю цінності збереження суспільства і держави. Саме на забезпечення інтересів і благ держави та нації, їх захист і збереження спрямовані всі організаційно-правові зусилля держави у надзвичайний період воєнного стану²³.

Зазначимо, що в умовах воєнного стану суттєво обмежується участь громадськості в прийнятті екологічно важливих рішень, хоча така участь завжди була однією з ключових ознак правового регулювання в довкіллевій сфері. У зв’язку з безпековими ризиками закривається доступ до певних видів екологічно важливої інформації (наприклад, про забруднення води, повітря, стан об’єктів підвищеної екологічної небезпеки). Зважаючи на те, що екологічні права є ледь не найбільш чутливими з точки зору суспільного сприйняття, їх обмеження викликає ризик “нормативної девальвації” певних правотворчих рішень, що приймаються, а за цим виникає загроза деградації еколого-правової свідомості, яка поступається місцем фокусу на виживання.

Уже не є секретом те, що в умовах воєнного стану скорочується або припиняється фінансування низки екологічно орієнтованих програм, спрощуються процедури оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки. Так, Законом України “Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності” від 12.05.2022 № 2254-IX передбачено скасування стратегічної екологічної оцінки програм відновлення, зокрема програм відновлення областей та територій територіальних громад²⁴. Спрощуються процедури доступу до природних ресурсів, що становить загрозу їх нераціонального використання. До прикладу, Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану”²⁵, зокрема, передбачає певне спрощення дозвільних процедур і скасування ряду правових бар’єрів для оперативного забезпечення видобутку стратегічної сировини. Змінами до ст. 15 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” повноваження щодо надання дозволів на користування надрами (крім нафти і газу) надано військо-

²² Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

²³ Н. Пархоменко, “Трансформація ціннісних засад права та правотворчої діяльності в умовах воєнного стану” [2023] 34 Правова держава 42.

²⁴ Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України від 12.05.2022 № 2254-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

²⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період: Закон України від 15.03.2022 № 2132-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

вим адміністраціям населених пунктів на відповідній території. На період дії воєнного стану було також зупинено дію ч. 5 ст. 39 Закону України “Про тваринний світ”²⁶, якою, зокрема, встановлено низку обмежень і заборон на період розмноження диких тварин (з 1 квітня до 15 червня): проведення робіт і заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою, здійснення всіх видів рубок на лісових відтворювальних ділянках, на територіях природно-заповідного фонду та ін.

Ще більш масштабні “спрощувальні” процедури, які обмежують екологічні інтереси суспільства, передбачені проектом Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення господарської діяльності” (реєстраційний № 13325 від 30.05.2025). Законопроектом передбачається внесення відповідних змін до низки довкіллевих законів, якими, зокрема, пропонується ‘скасувати 63 інструменти як застарілі, неактуальні, дублюючі та обтяжуючі для бізнесу’²⁷.

Надзвичайна довкіллева правотворчість в умовах воєнного стану в Україні – це не тільки розроблення нових актів, а й пристосування до нових умов того законодавства, що розроблялось для мирного часу, але потребує перегляду з метою адаптації до нових реалій. Під таким кутом зору слід переглянути на предмет модифікації рамковий Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”, закони України: “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”²⁸, “Про управління відходами”²⁹, законодавство про юридичну відповідальність, а також акти, пов’язані з визначенням і відшкодуванням шкоди, заподіяної природному середовищу та природним об’єктам воєнними діями.

Звісно, що в сучасних умовах у сфері надзвичайної довкіллевої правотворчості законодавець має брати до уваги не лише один аспект, пов’язаний з мінімізацією військової загрози, а комплекс чинників, часом конфліктуючих, з тимчасовим перенесенням пріоритетів регулювання з довгострокового забезпечення сталого розвитку на злободенні безпекові аспекти виживання. До прикладу, в умовах воєнного стану, коли забруднення та інші деформації довкілля в багатьох районах впливу воєнних дій відповідають критеріям, що в мирних умовах мало б зумовлювати запровадження правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації (згадаємо екологічні наслідки підриву греблі Каховської ГЕС), такий режим жодного разу не було введено, чим фактично визнавався пріоритет безпекових чинників над екологічними. Однак

²⁶ Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

²⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення господарської діяльності від 30.05.2025 № 13325 <<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56506>> (дата звернення 27.08.2025).

²⁸ Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 № 1908-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

²⁹ Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

ні в Законі України “Про правовий режим воєнного стану”, ні в інших актах законодавства допоки не закріплено ієрархізації відповідних режимів, де було б законодавчо встановлено неможливість запровадження на територіях, де діє правовий режим воєнного стану, інших особливих режимів. Це варто було б зробити невідкладно. Водночас екологічні інтереси при цьому не можуть бути проігноровані. Це означає, що при фіксації ознак зони надзвичайної екологічної ситуації на територіях, де діє правовий режим воєнного стану, на уповноважені органи має бути покладено обов’язок здійснення системи відновлювальних природоохоронних заходів, із закріпленням відповідних правових вимог у законах України “Про правовий режим воєнного стану” та “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”³⁰.

Крім відповідних законотворчих рішень, тимчасове спрощення окремих дозвільних процедур використання природних ресурсів здійснюється через рішення виконавчих органів влади. До прикладу, наказами Міндовкілля було встановлено спрощене погодження дозволів на спецводокористування для підприємств критичної інфраструктури.

Особливої уваги потребує оцінка рішень з довкіллевих питань, що ухвалюються в умовах дії воєнного стану обласними та районними військовими та військово-цивільними адміністраціями. Так, можна навести чимало прикладів, коли, зокрема, обласні військові адміністрації (Волинської, Житомирської, Рівненської областей) ухвалювали тимчасові дозволи на санітарні рубки без участі контрольних органів, що суперечить нормам чинного довкіллевого законодавства. Певним чином цьому сприяє норма ст. 7 Закону України “Про правотворчу діяльність”³¹, частина 1 якої віднесла начальників обласних і районних військових адміністрацій та керівників обласних і районних військово-цивільних адміністрацій під час дії воєнного або надзвичайного стану до суб’єктів правотворчої діяльності. Водночас ч. 2 цієї ж статті Закону дозволяє в цей період прийняття нормативно-правових актів без дотримання низки загальних вимог, що покладаються Законом на правотворчу діяльність. Більшість цих винятків, однак, стосуються проєктів нормативно-правових актів (НПА), розроблених і прийнятих під час дії воєнного стану. При цьому щодо проєктів НПА, прийнятих (виданих) до початку дії воєнного стану, Закон передбачає можливість відхилень від загальних правотворчих правил і норм лише в частині правового моніторингу (ст. 67–71). Аналіз чинної правотворчої практики, однак, демонструє перевищення в цій частині органами місцевих військових адміністрацій наданих їм Законом повноважень, оскільки більшість їх рішень з довкіллевих питань суперечить нормам чинних профільних законів довоєнного періоду. І такий підхід не можна виправдати.

³⁰ Н Малишева, ‘Воєнний стан в Україні та надзвичайні правові режими, пов’язані з екологічними наслідками’ [2024] 15 Альманах права 104–111.

³¹ Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>> (дата звернення 27.08.2025).

Ми стисло розглянули два різнопланові блоки правотворчих дій, що для сучасної довкілцевої правотворчості України є визначальними. Для того, щоб їх розвиток здійснювався не автономно, а взаємоузгоджено, слід на стадії нормопроєктування проводити їх взаємну експертизу. Це питання можна вважати вирішеним у частині оцінювання всіх законопроектів, включно з актами “надзвичайної правотворчості”, на предмет відповідності праву ЄС, що передбачено вимогами законотворчої техніки (ст. 44 Закону України “Про правотворчу діяльність”, ст. 93 Регламенту Верховної Ради України³²). Вважаю, що в період дії режиму воєнного стану варто було б здійснювати експертизу законопроектів також на предмет врахування в них вимог воєнного стану.

Висновки. Стан довкілцевої правотворчості в Україні в умовах війни є системним випробуванням, що потребує складної правової навігації між екзистенційними загрозами та викликами розвитку. Він характеризується множинністю та багатовимірністю викликів, що походять як із зовнішніх загроз (збройна агресія, екологічні катастрофи), так і з внутрішніх трансформаційних процесів (цифровізація, євроінтеграція, інституційна перебудова).

Розмежування понять “загроза” і “виклик” уможливило виокремити дві ключові стратегії правотворчості: надзвичайну (реактивну) і перспективну (проактивну). Перша забезпечує адаптацію законодавства до кризових ситуацій, зокрема воєнного стану; друга – спрямована на системну інтеграцію сталого розвитку, новітніх технологій, урахування прав майбутніх поколінь.

Євроінтеграційна правотворчість стала домінантною у довкілцевому законодавстві останніх років. Водночас вона має бути доповнена гнучкою реакцією на внутрішні загрози, зокрема через інституалізацію “надзвичайної правотворчості”, що забезпечить правовий супровід регулювання довкілцевих відносин в умовах збройної агресії.

Довкілля правотворчості у кризових умовах потребує нової якості нормотворення: міжгалузевої координації, правової рефлексії на нові соціальні ризики, адаптації профільного законодавства до нестандартних умов (війна, техногенні аварії, екологічна міграція, зниження екосистемних послуг тощо).

Концепція багатовимірності викликів і загроз повинна бути інтегрована у практику нормопроєктування, з чітким визначенням пріоритетів: що потребує екстреного реагування, що – поступальної адаптації, а що – стратегічного планування. Такий підхід дає змогу уникнути хаотичного правотворення і забезпечити узгодженість регуляторної політики в довкілцевій сфері.

Є всі підстави стверджувати, що *Україна має унікальний шанс стати лабораторією новітньої довкілцевої правотворчості*, яка, попри воєнні виклики, інтегрувала б цінності європейського права, принципи сталого розвитку та механізми кризового управління, формуючи інноваційну правову модель, затребувану й на глобальному рівні.

³² Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10.02.2010 № 1861-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#n22>> (дата звернення 27.08.2025).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Schrijver N, *Sovereignty Over Natural Resources, Balancing Rights and Duties* (Cambridge University Press 1997).
2. Malysheva N, Erofeev N, Petrina V, *Jekologo-pravovye voprosy nauchno-tehnicheskogo progressa* (Nauk. dumka 1993).
3. Muliarchuk Ye, Baumeister A, Karachentseva L, Kyselova O, Zhulai V, *Kryza dovkillia: etychni ta ekzystentsiini vyklyky* (Instytut filosofii imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy 2024) (in Ukrainian).
4. Sytnyk H, *Derzhavne upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky (kontseptualni ta orhanizatsiino-pravovi zasady): Pidruchnyk* (NADU 2012) (in Ukrainian).

Edited and translated books

5. Schmitt C, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (Trans. George Schwab, MIT Press 1985).
6. Koziubra M, 'Vyklyky, yaki postaiut pered Ukrainoiu na shliakhu yii vstupu do Yevropeiskoho Soiuzu: konstytutsiino-pravovi aspekty', *Polityko-pravovi naslidky vstupu Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu ta NATO* (Krzysztof Eckhardt, Petro Stetsyuk ed, Bonus Liber 2024) 15–38 (in Ukrainian).
7. Sytnyk H, Orel M, *Natsionalna bezpeka v konteksti yevropeiskoi intehratsii Ukrainy: pidruchnyk* (H Sytnyka red, Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom 2021) (in Ukrainian).

Journal articles

8. Gross O, 'Chaos and Rules: Should Responses to Violent Crises Always Be Constitutional?' [2003] 112 Yale Law Journal 1011–1134.
9. Haidu S, 'Nadzvychna pravotvorchist pry zdiisnenni politychnoi funktsii derzhavy v umovakh voiennoho stanu' [2023] 34(73)3 Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky 1–6 (in Ukrainian).
10. Kalashnikova L, 'Spivvidnoshennia poniat "nevyznachenist", "ryzyk", "vyklyk", "zahroza", "nebezpeka" u konteksti sotsiologicheskoi bezpeky zhyttiedialnosti' [2017] 20(5) Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani 16–23 (in Ukrainian).
11. Kravchenko V, 'Vyklyky i zahrozy Ukraini, yii ekonomitsi ta finansam u pershii tretyni XXI stolittia' [2016] 10 Efektyvna ekonomika <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_3> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).
12. Kuznichenko S, 'Teoretychni ta istorychni zasady formuvannia nadzvychnoho zakonodavstva v Ukraini' [2010] 4 Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav 68–76 (in Ukrainian).
13. Malysheva N, 'Voiennyi stan v Ukraini ta nadzvychni pravovi rezhymy, pov'iazani z ekolohichnymy naslidkamy' [2024] 15 Almanakh prava 104–111 (in Ukrainian).
14. Parkhomenko N, 'Suchasna teoretyko-pravova paradyhma nadzvychnoi pravotvorchosti' [2022] 3(47) Publichne pravo 88–94 (in Ukrainian).
15. Parkhomenko N, 'Transformatsiia tsinnisnykh zasad prava ta pravotvorchoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu' [2023] 34 Pravova derzhava 42 (in Ukrainian).
16. Romanenko M, Krysinska D, Tymchenko I, 'Analitychne doslidzhennia metodyk rozrakhunku zbytkiv dovkilliu vid voiennykh dii' [2024] 3(54) Ekolohichni nauky: Naukovo-praktychnyi zhurnal 127–138 (in Ukrainian).
17. Slotiuk P, 'Ekzystentsiini vyklyky dlia Ukrainy u viini z RF' [2023] 26(6) Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani 109–121 (in Ukrainian).
18. Voropaieva T, 'Naibilshi vyklyky, zahrozy ta nebezpeky dlia suchasnogo ukrainstva' [2020] 27 Ukrainoznavchyi almanakh 50–58 (in Ukrainian).

Conference papers

19. Aktualni problemy zemelnogo, ahrarnoho ta ekolohichnoho prava v umovakh suchasnykh vyklykiv i zahroz: materialy kruhloho stolu, prysviach. 100-richchiu z dnia narodzhennia d-ra yuryd. nauk, prof. Vovka Yu.O. (Pravo 2023) (in Ukrainian).
20. Malysheva N, Shemshuchenko Yu, 'Pravove zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky Ukrainy v konteksti novykh ekzystentsialnykh vyklykiv', *Konstytutsiia Ukrainy ta triada yevropeiskyykh tsinnosti: pohliad u svitli yevrointehratsii: zbirnyk materialiv i tez mizhnarodnoi konferentsii z nahody Dnia Konstytutsii Ukrainy* (Kyiv, 28 chervnia 2023 r.) (VAITE 2023) 125–133 (in Ukrainian).
21. *Natsionalna bezpeka: zahrozy ta vyklyky: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 1 kvitnia – 12 travnia 2024 roku* (Liha-Pres 2024) (in Ukrainian).
22. *Prodovolcha ta ekolohichna bezpeka u voiennyi i pisliavoiennyi chasy: pravovi vyklyky dlia Ukrainy ta svitu. Tezy dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain/oflain konferentsii (misto Kyiv, 16 veresnia 2022 r.)* (FOP Yamchynskyi O. V. 2022) (in Ukrainian).

Websites

23. A Guide to Emergency Powers and Their Use (December 5, 2018) <<https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/guide-emergency-powers-and-their-use>> (accessed 27.08.2025).
24. The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine. A Preliminary Review (United Nations Environment Programme) <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/40746/environmental_impact_Ukraine_conflict.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (accessed 27.08.2025).
25. Hrushchenko Maksym, 'Ekzystentsiini vyklyky pered Ukrainoiu. Demohrafiia' (Deep State Ukraine 23 ver 2023) <<https://deepstateua.com/iekzistentsialni-viklyki-ukrayini-chastina-i-diemoghrafiia>> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).
26. Mizhnarodni partnery dopomahatymut Ukraini otsiniuvaty shkodovkilliu, yaku nanosyt rf (20.03.2024) <<https://ecologiya.com.ua/news/695485-mizhnarodni-partnery-dopomahatymut-ukrayini-otsiniuvaty-shkodovkilliu-yaku-nanosyt>> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).
27. Ukraina ofitsiino rozpochala peremovyny pro vstup z YeS (Uriadovi portal 25.06.2024) <<https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ofitsiino-rozpochala-peremovyny-pro-vstup-z-ies>> (accessed 27.08.2025) (in Ukrainian).

Nataliia Malysheva

MULTIDIMENSIONAL CHALLENGES AND THREATS:
OBSTACLES AND INCENTIVES FOR ENVIRONMENTAL LAWMAKING
IN UKRAINE

ABSTRACT. The article examines the phenomenon of multidimensional challenges and threats as determinants of modern environmental law-making in Ukraine in the context of martial law, climate change, technological transformations and European integration. The author offers a new perspective on the correlation between the concepts of “challenge” and “threat”, justifying the need to distinguish between them in legal discourse and emphasizing the role of transformation of a threat into a challenge as a mechanism of legal response. Attention is focused on the fact that a threat is potentially destructive, while a challenge is an incentive for systemic adaptation and transformation of legal policy.

The analysis focuses on two key groups of factors that shape environmental lawmaking: existential threats (armed aggression, climate change, man-made disasters) and challenges to progressive development (European integration, digitalization, the concept of energy transition, the principle of intergenerational justice). The article substantiates the need for an interdisciplinary approach to the formation of a legal response, combining legal, environmental, social, technological and institutional dimensions.

Particular attention is paid to the phenomenon of extraordinary lawmaking in wartime. The latest legislative acts, institutional decisions and methods of assessing environmental damage

caused by armed aggression are studied. The author analyzes the risks of normative devaluation of environmental rights, reduction of public participation, decreased transparency of decisions, and legislative simplifications that may threaten the balance of the legal system.

In parallel, the author examines the processes of European integration as a strategic external vector of law-making transformation. It is emphasized that the adaptation of Ukrainian legislation to EU law under Title 27 "Environment, Climate Change and Civil Protection" is an important, but not the only dominant legal policy: emergency circumstances require an additional reactive component.

The conclusions show that the multidimensional nature of modern challenges requires an integrative approach to lawmaking, which includes strategic planning, regulatory flexibility, adherence to the principles of sustainable development and the ability to respond to crisis challenges. Despite the difficult conditions, Ukraine has the potential to become a model for the development of an innovative model of environmental law that is in demand both in the European and global dimensions.

KEYWORDS: environmental lawmaking; challenges and threats; emergency lawmaking; martial law; climate change; European integration; sustainable development; legal adaptation.

Головатий Сергій. Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи. К. : Наш Формат, 2024. xiv, 1016 с. : іл. (XXXII).

Ця книга – про українську правничу мову, яка зазнала глибокого змосковщення, особливо від кінця 20-х років ХХ ст. за тотальної советизації всіх сфер життя українців. За десятиліття інтенсивних трансформацій з української мови витіснено базові елементи *правний* і *правничий*, натомість накинута росіянізм-калька правовий, а в слові *право* начисто стерто його первинний серцевинний смисл – *ідеал справедливого*. Советизація поняття «право» через нашарування на нього ідеології «червоного», «революційного» та «радянського» спричинила спотворення смислів і знищення сутності ключових понять і явищ у царині права, що їх в українській мові досі позначають за московськими моделями як *правова держава*, *правовий закон*, *правова норма*, *правова система*, *правова наука*, *правова позиція* тощо.

Такі перенесення в українську правничу мову чужих, непитомих елементів, усталених словосполук зі спотвореними смислами ключових понять унеможливлювали точний переклад українською мовою актів міжнародного права, спеціальних юридичних текстів з англійської, німецької та інших мов, зробили непридатними для професійного використання тлумачні й перекладні словники.

Книга повертає до спадщини українських правників і мовознавців 20–30-х років ХХ ст., чий внесок у формування української наукової термінології, зокрема і з ділянки правництва, об'єктивно й гідно ще не поціновано.

Провідне завдання розвитку української правничої мови, наукової термінології правознавства – очищення їх від московського і советського спотворень, вироблення й використання в юридичних текстах питомих українських термінів і моделей словосполук. З цією метою автор запропонував подати в українському тлумачному словнику нове, десовєтизоване, пояснення змісту та структуру значень терміна *право*, що конче потрібне для оновлення системи української правничої термінології.

Для правників, мовознавців, перекладачів, широкого кола шанувальників української мови.